

แบบบ้านและวิจารณ์หนังสือ

ระบบสังคมที่มีโครงสร้างหลวมๆ: ประเทศไทยในแง่เปรียบเทียบ (Loosely Structured Social Systems : Thailand in Comparative Perspective) บรรณาธิการ โดย Hans - Dieter Evers. Yale University / Cultural Report Series No. 17, 1969. 148 pp.

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมบทความของนักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาที่เป็นนักศึกษาสังคมไทย มีบทความที่เสนอทั้งหมดรวม 9 ฉบับด้วยกัน (รวมทั้งบทความของ จอห์น เอ็มบริ้ ด้วย) บทความแต่ละฉบับต่างก็เสนอข้อเท็จจริง แนวทฤษฎี และความคิดเห็นของผู้เขียน โดยมุ่งวิเคราะห์อย่างลึกในข้อเสนองานของ จอห์น เอ็มบริ้ (John F. Embree) ซึ่งเขียนเกี่ยวกับสังคมไทย ลงพิมพ์ครั้งแรกในวารสาร *American Anthropologist* ปี ค.ศ. 1962 (หน้า 181-193) ที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมแบบ "โครงสร้างหลวม" (loosely structured)

คำว่า "โครงสร้างหลวม" นี้ เอมบริ้ หมายความว่า เป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้บุคคลเลือกตัดสินใจกระทำการแตกต่างกันออกไปได้ในสถานการณ์อย่างเดียวกัน คือสังคมไม่มีการบีบบังคับทางธรรมเนียมประเพณีว่าในกรณีอย่างนั้นอย่างนี้จะต้องปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใดเพียงอย่างเดียว หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า สังคมถือว่า พฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้างในสถานการณ์อย่างเดียวกันนั้นใช้ได้ หรือเป็นของที่ถูกต้อง สังคมยอมรับ (a culture in which considerable variation of individual behavior is sanctioned) การที่ เอมบริ้ขนานนามสังคมไทยว่าเป็นสังคมที่มีโครงสร้างหลวมนั้น สืบเนื่องมาจากการเปรียบเทียบกับสังคมบางสังคมที่เขาเคยศึกษามาก่อน โดยเฉพาะสังคมญี่ปุ่นและสังคมเวียดนาม ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นสังคมแบบที่มีโครงสร้างกระชับ (Close) คือว่า พฤติกรรมของคนในสังคมเป็นไปตามแบบอย่างของข้อกำหนดทางสังคม (ธรรมเนียมประเพณี) อย่างเคร่งครัดมากในสังคมแบบนี้ ยากที่บุคคลจะประพฤติผิดแผกไปจากกฎเกณฑ์ทางสังคม สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ที่บุคคลจะพึงปฏิบัติต่อกันในสถานะต่าง ๆ นั้น มีกำหนดไว้อย่างชัดเจน และทุกคนก็ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

✓ ความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมของคนในสังคมที่มีโครงสร้างหลวม คือ สังคมไทยกับสังคมที่มีโครงสร้างกระชับ อย่างเช่น สังคมญี่ปุ่นนั้น อาจสังเกตเห็นได้มากมาย เอมบริได้ยกตัวอย่างมาหลายกรณี แต่ที่เ้ามากแล้วไว้ ณ ที่นี้ก็ได้แก่ กรณีของกาพย์กลอน เอมบริบรรยายว่า ในญี่ปุ่นนั้น ในการแสดงกรรมหรือการประกวดประชันทางกาพย์กลอน คนญี่ปุ่นจะต้องท่องจำโคลงกลอนสมัยเก่าแก่ต่าง ๆ ให้ขึ้นใจเป็นจำนวนร้อย ๆ พัน ๆ ชั้นทีเดียว เมื่อคู่แข่งคนหนึ่งกล่าวโคลงกลอนได้ออกมาทั้งกว้างไว้สองวรรค คู่แข่งขันอีกคนหนึ่งจะต้องสามารถว่าต่อส่วนที่เหลือไปจนจบบทหรือคตอน โดยไม่ให้ผิดเพี้ยนจากของเดิมที่กวีเขียนไว้เลย แม้ว่าในท้องถิ่นชนบทบางแห่งเนื้อหาของโคลงกลอนเก่าแก่อาจผิดเพี้ยนไปบ้าง แต่ก็ยังคงรักษาเนื้อหามาตรฐานไว้ได้อยู่ ในประเทศไทยก็มีการประกวดประชันทางด้านกาพย์กลอนเหมือนกัน แต่เราไม่ได้รักษาเนื้อเดิมของโคลงกลอนโบราณไว้เป็นสำคัญ เราเพียงแต่รักษารูปแบบของกาพย์กลอน คือว่า จะใช้คำที่คำ สัมผัสตรงไหน ให้เป็นไปตามลักษณะของโคลงกลอนแต่ละชนิดเท่านั้น ส่วนเนื้อนั้นเรานิยมแต่งกันเองเดี๋ยวนั้น คือเรานิยมว่า “กลอนสด” มากกว่าการท่องจำจากของเก่า นอกจากนั้น แม้ว่าแบบของโคลงกลอนจะผิดเพี้ยนไปบ้างเราก็ไม่ใคร่ถือสาักันมากนัก ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าประเทศทั้งสองจะมีการประกวดประชันแข่งขันโคลงกลอนด้วยกัน แต่ก็ผิดกันมากในทางปฏิบัติ คนญี่ปุ่นปฏิบัติตามแบบและเนื้อเรื่องเดิม แต่คนไทยเน้นหนักในแง่ความสามารถในการแสดงออกเฉพาะบุคคล คงรักษาไว้เฉพาะหลักเกณฑ์สำคัญ ๆ ในโคลงกลอนเท่านั้น

✓ ดูเหมือนว่าสังคมแบบโครงสร้างหลวมนั้นจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบุคลิกภาพของคน ประเภท “ปัจเจกชนนิยม” (individualism) อยู่มาก ในเรื่องนี้เอมบริถึงกับเขียนว่า ลักษณะประการแรกของวัฒนธรรมไทยที่คนต่างประเทศโดยเฉพาะชาวตะวันตก ญี่ปุ่น และเวียคนามจะสังเกตเห็นได้โดยง่ายก็คือ พฤติกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตนของคนไทย ยิ่งอยู่เมืองไทยนานเท่าใด ก็ยิ่งจะสังเกตเห็นพฤติกรรมแนวนั้นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คนไทยนั้นขาดความสม่ำเสมอ ขาดระเบียบวินัยโดยตั้งใจ และไม่ชอบทำงานร่วมกับคนอื่นอย่างเห็นได้ชัด เปรียบ

เทียบกับญี่ปุ่น ประเทศไทยขาดความเป็นระเบียบและชาตินิยม เปรียบเทียบกับคนอเมริกัน คนไทยไม่เคารพในกฎเกณฑ์ของฝ่ายบริหาร และไม่มีความสำนึกในเรื่องเวลาแบบสังคมอุตสาหกรรม

✓ อย่างไรก็ดีในตอนท้าย เอมบริ สรุปว่าสังคมทั้งสองแบบ คือแบบโครงสร้างกระชับ และแบบโครงสร้างหลวม ต่างก็มีคุณค่าในการดำรงอยู่ด้วยกันทั้งนั้น สังคมแบบไทยสามารถที่จะปรับตัวรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงภายนอกได้โดยไม่รู้สึกระทอกระเทือนต่อโครงสร้างเดิมของตนเท่าใดนัก และการที่สังคมมีโครงสร้างหลวมมิได้หมายความว่า สังคมมีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ แต่อย่างใด เอมบริ รู้สึกว่าสังคมสองแบบนี้จะไม่มีสัมพันธภาพต่อกันเสียเลย (คล้าย ๆ กันว่าเป็นสังคมคนละแบบที่ไม่มีทางจะเปลี่ยนเข้าสู่กันได้) เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตใจของคนในสังคมสองแบบนี้จึงอาจจะแตกต่างกันอย่างมากก็ได้ แม้กระนั้น เอมบริ ก็ไม่สู้จะแน่ใจนักว่าข้อสังเกตประการสุดท้ายของเขานี้จะเป็นจริงเพียงใดหรือไม่ เขาจึงตั้งความหวังไว้แต่เพียงว่าการศึกษาสังคมสองแบบนี้เพิ่มมากขึ้น อาจจะช่วยตอบปัญหาข้อนี้ได้บ้างกระมัง ?

✓ สิ่งที่ เอมบริ น่าจะปลื้มใจ ก็คือว่า หลังจากเขาได้เขียนบทความเรื่องนี้มาแล้วไม่นาน นักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา และนักสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ บางคน ก็ได้วิพากษ์วิจารณ์ "สังคมโครงสร้างหลวม" ของเขาอย่างกว้างขวาง นอกจากนั้นก็ได้มีการศึกษาสังคมไทยและญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้นด้วย หนังสือเล่มนี้ก็เป็นผลตามมาจากข้อเขียนของ เอมบริ อีกประการหนึ่งในบทความ 9 ฉบับที่เขียนวิเคราะห์สังคมโครงสร้างหลวมนี้ ฉบับแรกเป็นของ จอห์น เอมบริเอง ซึ่งบรรณาธิการได้ขออนุญาตจากวารสาร *American Anthropologist* เอามาตีพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย ที่เหลือ 8 ฉบับ ปรากฏว่าเป็นของนักมานุษยวิทยา 4 ฉบับ คือ ของ เอ. โทมัส เคิร์ช (A. Thomas Kirsch) ของ เฮอเบิร์ท พี. ฟิลลิปส์ (Herbert P. Phillips) ของ สตีเวน ไพเกอร์ (Steven Piker) และของ ไมเคิล มอร์แมน (Michael Moerman) ทั้ง 4 คนเป็นชาวอเมริกัน และเป็นนักศึกษาสังคมไทย เคยมาทำการวิจัยสนามในเมืองไทย และเคยเขียนหนังสือเกี่ยวกับสังคมไทยมาแล้วทั้งนั้น เหลืออีก 4 คน เป็นนักสังคมวิทยา คือ บุญสนอง บุญโยทยาน

ซึ่งเป็นคนไทยคนเดียวที่เสนอบทความในหนังสือเล่มนี้ นอกจากนั้นก็ยังมี คลาร์ก อี. คันทันนิ่งแฮม (Clark E. Cunningham) เจ.เอ. เนียลส์ มุลเดอร์ (J. A. Niels Mulder) และแฮนส์ – ไทเตอร์ อีเวอส์ (Hans-Dieter Evers) บรรณาธิการเอง (ผู้วิจารณ์ไม่แน่ใจนักว่าควรจะเรียกอีเวอส์ว่า นักสังคมวิทยาหรือนักมานุษยวิทยา เพราะดูเหมือนว่าเขาอาจจะเป็นได้ทั้งสองอย่าง และสตีเวน ไพเกอร์ ก็เช่นเดียวกัน)

สาระสำคัญประการหนึ่งของผู้เขียนบทความทั้ง 8 คน มีอยู่คล้ายคลึงกัน ก็คือ ประเด็นที่ว่า การที่ เอมบรี บัญญัติศัพท์คำว่า “สังคมโครงสร้างหลวม” ขึ้นมาโดยยกเอากรณีของไทยมาแสดงเป็นตัวอย่างนั้น มีประโยชน์อะไรในทางวิชาการสังคมศาสตร์บ้าง ? จะใช้แนวคิดนี้เป็นเครื่องมือ (tool) สำหรับนักศึกษาสังคมได้คิดเพียงไร หรือไม่ ?

ดร. บุญสนอง บุญโยทยาน ในฐานะเป็นนักสังคมวิทยาไทยได้ตอบปัญหาข้างต้นด้วยการเสนอตัวอย่างพฤติกรรมทางสังคมของคนไทยหลายตัวอย่าง โดยไม่พยายามจะแสดงความเห็นคัดค้านหรือสนับสนุนแนวคิดของเอมบรี สรุปสั้น ๆ ก็คือว่า ดร. บุญสนอง เห็นว่าการถกเถียงกันว่าสังคมไทยมีโครงสร้างหลวมหรือไม่ จะเป็นสิ่งไร้ประโยชน์ จึงเสนอข้อเท็จจริงต่าง ๆ หลายกรณีให้ดูว่า พฤติกรรมทางสังคมของไทยเป็นอยู่อย่างนี้แหละ จะเรียกว่ามีโครงสร้างหลวมหรือไม่หลวมก็ตามใจ “ในแง่ของการวิเคราะห์แบบสถาบัน – โครงสร้าง (institutional – structural analysis) ข้อสังเกตเกี่ยวกับความหลวมและความแน่น (tightness) ของโครงสร้างสังคมดูเหมือนจะเป็นเรื่องนอกประเด็น เพราะว่าเป็นการใช้ค่านิยมส่วนตัว (value – judgement) อย่างเต็มที่ ..... ความหลวมหรือความแน่นเป็นเรื่องของระดับเปรียบเทียบ .....” (หน้า 86) ดร. บุญสนอง มุ่งศึกษาสังคมจากทางค่านสถาบันเป็นใหญ่จึงไม่เห็นประโยชน์จากแนวคิด “สังคมโครงสร้างหลวม” ที่เอมบรี เสนอขึ้นมา

แฮนส์ – ไทเตอร์ อีเวอส์ บรรณาธิการ และผู้เสนอบทความฉบับหนึ่งในหนังสือเล่มนี้ มีความเห็นคล้ายคลึงกับ ดร. บุญสนองในแง่ที่ว่า แนวคิด “โครงสร้างหลวม” มีคุณค่าในการอธิบายพฤติกรรมทางสังคมแต่เพียงเล็กน้อย หากว่านำมาใช้กับสังคมโดยส่วนรวม แต่ถ้าแยกใช้กับพฤติกรรมบางส่วนหรือในระบบย่อยบางระบบของสังคมก็อาจมีประโยชน์ได้มากเหมือนกัน

อย่างไรก็ดี ความเด่นของข้อเขียนของ อีเวสต์ มิได้อยู่ที่การวิจารณ์แนวคิดของเอมบริ แต่อยู่ที่การเสนอ “ตัวแบบ” (model) ในการศึกษาสังคม ซึ่งอีเวสต์เห็นว่า มีอยู่ 3 ตัวแบบ คือ

(1) ตัวแบบทัศนภาพ (perceptive model) คือโครงสร้างสังคมที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นตามความคิด ความรู้หรือทัศนภาพของสมาชิกของสังคม

(2) ตัวแบบนามภาพ (normative model) สร้างขึ้นมาจากความรู้สึกของสมาชิกสังคมว่าสังคมของตน ควรจะมีโครงสร้างอย่างไร

(3) ตัวแบบสถิติ - พฤติกรรม (statistical-behavioral model) สร้างขึ้นมาจากการสังเกตการณ์ และการวัดความถี่ของพฤติกรรมและการปฏิบัติต่อกันในค่านต่าง ๆ ของสังคม

จะเห็นได้ว่าตัวแบบ 1 และ 2 เป็นตัวแบบจากหวัคิถและความรู้สึกของชาวบ้าน (folk model) นักสังคมศาสตร์ทำหน้าที่แปลความคิดความรู้ของชาวบ้านแล้วสร้างเป็นตัวแบบออกมา นักมานุษยวิทยามักจะเสนอตัวแบบเช่นนั้น แต่ตัวแบบประการที่ 3 เป็นตัวแบบที่นักสังคมศาสตร์สร้างโดยอาศัยเทคนิคทางสถิติเข้าช่วย เป็นตัวแบบที่เข้าถึงสภาพของความจริงแห่งสังคมได้ค่อนข้างถูกต้อง แต่อาจไม่ตรงกับความคิด ความรู้ และความรู้สึกของชาวบ้านก็ได้ ผู้วิจารณ์เห็นว่า การเสนอตัวแบบสำหรับศึกษาโครงสร้างสังคมของอีเวสต์เป็นการเสนอที่มีคุณค่าทางวิชาการอย่างยิ่ง เพราะตัวแบบที่ดีจะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีที่ถูกต้องทางสังคมศาสตร์ขึ้นมาได้ เท่าที่แล้ว ๆ มา นักมานุษยวิทยามักใช้แต่เฉพาะตัวแบบประการที่ 1 มากกว่าตัวแบบอื่น ผู้วิจารณ์เห็นว่าน่าจะหันมาใช้ตัวแบบประการที่ 3 เพิ่มมากขึ้น เพราะเป็นตัวแบบที่มีอำนาจในการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงได้มากกว่า

✓ ส่วนในเรื่องแนวคิด “โครงสร้างหลวม” ของจอห์น เอมบริ นั้น ผู้วิจารณ์ค่อนข้างจะมีความเห็นพ้องกับเฮร์เบิร์ต ฟิลลิปส์ ในข้อที่ว่า แนวคิด “โครงสร้างหลวม” นี้มิใช่ทฤษฎี เพราะไม่มีอำนาจในการอธิบาย (explanatory power) พฤติกรรมทางสังคม แนวคิดนี้จึงมีคุณค่าแต่เพียงเป็นข้อพรรณนาความทั่วไป (descriptive generalization) ที่มุ่งบรรยายถึงพฤติกรรมทางสังคมของคนไทยเท่านั้น (หน้า 27) ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่เอมบริได้ทำให้แก่วงการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในเรื่องนี้ ก็มีเพียงแต่การพยายามสร้างบางส่วนของระบบจำแนกประเภท

(classificatory system) ของสังคมขึ้นมาเท่านั้น งานสร้างระบบจำแนกประเภทมีความจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับวิทยาศาสตร์ทุกแขนงรวมทั้งวิทยาศาสตร์ทางสังคมด้วย ผู้วิจารณ์เชื่อว่า ที่สังคมศาสตร์ขาดความก้าวหน้าที่สุดน่าเสียดายคือภาวะที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนั้นเป็นเพราะนักสังคมศาสตร์ส่วนมากมักจะใจร้อนเกินไปประการหนึ่ง คือแทนที่จะมุ่งสร้างระบบแยกประเภทที่ดีและเห็นที่ยอมรับกันทั่วไปขึ้นมาก่อน กลับพยายามสร้าง “ทฤษฎี” ต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อมุ่งหวังให้มีอำนาจในการอธิบาย แต่ในท้ายที่สุด ก็กลายเป็นแต่เพียง “ตัวแบบจอมปลอม” เท่านั้น คือไม่เป็นที่ไปตามความเป็นจริงทางสังคม แม้กระนั้น การสร้างสิ่งเหล่านี้ก็ดูเหมือนจะเป็นพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของนักสังคมศาสตร์มาก ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากความต้องการแสดงตนว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญาสูงมีมันสมองเล็กกว่าเพื่อน อันเป็นลักษณะของความเห็นแก่ตัวอย่างหนึ่งของนักสังคมศาสตร์ปัจจุบันก็ได้ ใครที่ทำงานหลักโดยพยายามสร้างระบบจำแนกประเภทขึ้นมาอย่างเช่นจอห์น นอธมบรี ก็มักจะถูกโจมตีและวิพากษ์วิจารณ์ไปต่าง ๆ นานา เป็นที่น่าสังเกตว่า บางครั้งผู้วิจารณ์บางคนก็มีได้อ่านหรือเข้าใจผลงานหรือความตั้งใจของผู้เขียนเท่าใดนัก

สรุปแล้ว หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าทางวิชาการที่นักศึกษาด้านสังคมไทยควรอ่านอย่างยิ่ง ความเห็นทางวิชาการในแง่มุมต่าง ๆ ที่เสนอในบทความ 9 ฉบับในหนังสือเล่มนี้ย่อมจะเป็นการเสริมสร้างพลังปัญญาของผู้อ่านได้เป็นอย่างดี และขอแนะนำเป็นพิเศษสำหรับผู้รับผิดชอบงานพัฒนาสังคมไทยด้วย

สนิท สมักรการ